

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В.М. Корецького**

Гаєцька-Колотило Ярина Зіновіївна

УДК 349.422.2 (477)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В
УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства науки і освіти України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Титова Ніна Іванівна,

Львівський національний університет

імені Івана Франка, професор

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Шульга Михайло Васильович**, Інститут підвищення кваліфікації Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, директор;

кандидат юридичних наук, доцент **Мацько Михайло Антонович**, Львівська комерційна академія, завідувач кафедри.

Провідна установа: Одеська національна юридична академія, кафедра аграрного, земельного і екологічного права, Міністерство освіти і науки України, м. Одеса.

Захист відбудеться 20.03.2003 р. о 13-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.236.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук при Інституті держави і права імені В.М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 20.02.2003 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Кучеренко І.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кооперативна ідея завжди була притаманна українському селянству. Різні організаційно-правові форми її успішного втілення в життя (кооперативні товариства, їхні спілки тощо) були характерні, зокрема, в доколективізаційний період. Проведення радикального реформування земельних і аграрних відносин в Україні, яка стала незалежною суверенною державою, сприяє їх відтворенню за нових економічних умов. Становленню нового устрою сільськогосподарського виробництва та сільського життя в цілому на якісно нових демократичних організаційних засадах може сприяти використання селянами кооперативної форми аграрного підприємництва. Згідно з Указом Президента України “Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі у реформуванні економіки України на ринкових засадах” розвиток кооперативного руху визнається одним із важливих напрямків реалізації структурних змін в економіці України.

Прийняття Конституції України створило нові правові засади розвитку сільськогосподарських кооперативів як однієї з основних організаційно-правових форм кооперативної агропідприємницької діяльності.

Сучасний етап становлення та розвитку аграрних кооперативних відносин в Україні знаменує прийнятий Верховною Радою України спеціальний Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 17 липня 1997 р. Його реалізація сприяє відновленню справді демократичних засад організації і діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні, утвердженню їх як найбільш ефективної і адекватної умовам сільськогосподарського виробництва організаційно-правової форми кооперативного агропідприємництва в Україні.

У аграрно-правовій літературі України поки що відсутні комплексні теоретичні розробки, монографічні дослідження організаційно-правових форм сучасної сільськогосподарської кооперації. Нерідко сільськогосподарські кооперативи розглядаються як непідприємницькі організації (у першу чергу це стосується сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів), що не узгоджується із загальноприйнятою практикою функціонування кооперативів у всьому світі.

Історичну і наукову цінність кооперативної ідеології складають дослідження таких вчених як: С. Бородаєвський, М. Левитський, Б. Мартос, К. Мацієвич, М. Туган-Барановський, В. Чайнов та інші, які з’ясували економічну та правову природу та сутність кооперативних організацій. Еволюцію української кооперації, від першоджерел і до середини ХХ ст. глибоко проаналізовано у фундаментальній монографічній праці І. Витановича. Історико-теоретичним аспектам української сільськогосподарської кооперації присвячено монографію В.І. Марочка.

Вагомий внесок у дослідження правового становища сільськогосподарських кооперативів та кооперативних відносин у цілому зроблено В.І. Семчиком. За редакцією вченого видано перший в Україні підручник з кооперативного права.

Серед сучасних наукових досліджень, присвячених окремим проблемам кооперативних відносин та аналізу правового становища сільськогосподарських кооперативів, важливо виділити праці таких українських вчених як: В.А. Кодавлович, П.Ф. Кулинич, М.А. Мацько, В.В. Носік, О.М. Пашенко, Т.П. Проценко, А.І. Римарук, О.М. Сонін, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, В.І. Федорович, В.З. Янчук та інші.

Важливий внесок у розвиток сучасної теорії сільськогосподарської кооперації зроблено відомим українським вченим-економістом В.В. Зіновчуком.

Дослідженню економічної сутності кооперативів, у тому числі і сільськогосподарських, та проблем їх становлення та розвитку в Україні присвячено праці таких вчених, як: В.В. Гончаренко, Ф.В. Горбонос, А.В. Крисальний, М.Й. Малік, М.І. Михалюк, Т.І. Чернопищук та інші.

Істотний науковий інтерес до проблем сільськогосподарської кооперації в правовому аспекті спостерігається у науковців Російської Федерації та інших країн. Ця тема плідно розвинута такими вченими, як: Т.Е. Абова, А.З. Акежанов, З.С. Беляєва, Г.Ю. Бистров, О.О. Галіновська, Ш.М. Ісмаїлов, М.І. Козирь, І.П. Кузьмич, Е.Л. Мініна, Е.І. Павлова, Б.М. Поляков, А.А. Шугайов та інші.

Наукову цінність складають праці з питань кооперації представників науки кооперативного права зарубіжних країн, зокрема Дж. Баарди, Д. Бартон, Д. Гоффа, Д. Інелсбі, Г. Мюнкнера, М.А. Шаарса та інших.

Проте, більшість наукових робіт спрямовано на вивчення правового становища сільськогосподарських кооперативів, з'ясування окремих аспектів їх організації та діяльності. Аналіз організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації в Україні досі залишається за межами наукових інтересів представників науки аграрного права України. Разом з тим, дослідження таких понять, як “сільськогосподарська кооперація”, “організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації” та з'ясування основних організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення. Особливо це пов'язано із активізацією реформування аграрного сектора економіки України, де сільськогосподарські кооперативи, як одна з організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації, відіграють важливу роль у входженні сільського господарства України в ринкову систему.

Закон України „Про сільськогосподарську кооперацію” передбачив можливість створення не лише низових сільськогосподарських кооперативів (горизонтальна кооперація), а також і таких організаційно-правових форм кооперації, як кооперативні об'єднання. Визначення їх правового статусу має важливе значення для подальшого розвитку національного кооперативного руху.

В Україні дослідження організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації на дисертаційному рівні проведено вперше.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною цільової комплексної програми кафедри трудового, аграрного та екологічного права Львівського національного університету імені Івана Франка на тему: „Актуальні проблеми земельного та аграрного права України”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є всебічна теоретична розробка проблем організаційно–правових форм сільськогосподарської кооперації; обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання кооперативних відносин у аграрній сфері.

Відповідно до цього в дисертації зосереджено увагу на виконанні таких основних наукових задач:

- дослідити поняття та сутність сільськогосподарської кооперації;
- з'ясувати сучасні організаційно–правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні;
- проаналізувати основні етапи історичного розвитку організаційно-правових форм української сільськогосподарської кооперації;
- визначити значення ринкової економіки для розвитку сучасних організаційно–правових форм сільськогосподарської кооперації;
- проаналізувати чинне законодавство України в сфері регулювання аграрних кооперативних відносин та виявити шляхи його подальшого вдосконалення;
- з'ясувати ознаки та поняття сільськогосподарського кооперативу, об'єднання сільськогосподарських кооперативів (кооперативного об'єднання) як організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації;
- винайти спільне та особливе у правовому становищі окремих типів сільськогосподарських кооперативів;
- показати ознаки і визначити поняття окремих типів сільськогосподарських кооперативів, виділити їх види;
- зробити загальні висновки з проблеми дослідження та внести конкретні пропозиції щодо розвитку сільськогосподарської кооперації, її організаційно-правових форм в Україні в умовах переходу до ринкової економіки.

Об'єктом дослідження є теоретичні наукові праці та інші правові дослідження проблеми, законодавство України про сільськогосподарську кооперацію, кооперативне законодавство інших країн, зокрема Російської Федерації, Канади, ФРН тощо; практика функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні.

Предметом дослідження є суспільні відносини, врегульовані нормами права, що зумовлюють сутність сільськогосподарської кооперації та її організаційно–правових форм в умовах переходу економіки України на ринкові засади господарювання.

Методи дослідження. У ході дослідження використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (історичний, діалектичний, метод системного аналізу, формально–логічний, структурно–функціональний, комплексний) та спеціальні методи дослідження (порівняльно–правовий, метод тлумачення правових норм). За допомогою діалектичного методу досліджувався розвиток положень про поняття “сільськогосподарської кооперації”, “сільськогосподарського кооперативу”. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації розглядаються у взаємозв’язку з історичними умовами, у яких вони існували. Застосування методу системного аналізу дозволило визначити місце і роль сільськогосподарських кооперативів та їх об’єднань серед інших організаційно–правових форм агропідприємництва. Шляхом аналізу та синтезу досліджувалися теоретичні та практичні положення про сільськогосподарську кооперацію та її організаційно–правові форми. За допомогою порівняльно–правового методу аналізувались міжнародні принципи кооперації, кооперативне законодавство зарубіжних країн, що дозволило сформулювати пропозиції про запозичення окремих його норм у вітчизняну законодавчу систему. Для виявлення відповідності норм права суспільним відносинам застосовувався метод тлумачення правових норм.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській науці аграрного та кооперативного права на дисертаційному рівні комплексно і всебічно досліджено основні правові проблеми сільськогосподарської кооперації стосовно її організаційно-правових форм в умовах переходу до ринкових відносин. Вироблено власний підхід до економічно-правової сутності сучасних сільськогосподарських кооперативів як особливих аграрно-підприємницьких структур в умовах переходу до ринкової економіки.

У результаті проведеного дослідження одержані такі наукові висновки, що характеризують їх новизну:

1. Сільськогосподарська кооперація має пріоритетне значення серед інших видів кооперації в Україні і на сучасному етапі повинна відігравати одну із вирішальних ролей у становленні ринкових відносин на селі;
2. На підставі дослідження історичного досвіду та розвитку сучасних земельних і аграрних відносин в Україні зроблено висновок, що основною сферою функціонування кооперативних організаційно-правових форм господарювання є сільське господарство, яке в силу своїх природно-економічних особливостей об’єктивно вимагає об’єднання трудових зусиль селян для ефективного ведення цього господарства;
3. Обґрунтовується положення про підприємницький характер сільськогосподарської кооперації, яка, від традиційно підприємницької діяльності, відрізняється соціальною спрямованістю, що полягає у меті задоволення матеріальних, соціальних, культурних та певних інших потреб членів кооперативів та їх об’єднань;

4. Визначається поняття сільськогосподарської кооперації як спільної підприємницької діяльності на добровільних засадах, яка базується на взаємодопомозі і взаємній вигоді, громадян або/і юридичних осіб України, які, як правило, є сільськогосподарськими товаровиробниками, у сфері сільськогосподарського виробництва та в суміжних (до- і післявиробничій) сферах діяльності з метою задоволення їх матеріальних та певних інших потреб та захисту їх інтересів.

5. Сформульовано поняття організаційно-правової форми сільськогосподарської кооперації як передбаченого законом способу внутрішньої організації членських кооперативних відносин (земельних, трудових, майнових, організаційно-управлінських та ін.) та певною мірою зовнішнього прояву зв'язків, які зумовлені метою задоволення матеріальних та певних інших потреб осіб, які об'єднують свою діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва або його обслуговування, а також з метою координації діяльності суб'єктів кооперування для захисту їх інтересів і більш повного здійснення їх завдань;

6. Зроблено висновок про те, що сучасними організаційно-правовими формами сільськогосподарської кооперації в Україні виступають сільськогосподарські кооперативи та об'єднання сільськогосподарських кооперативів (кооперативні об'єднання). Останні є похідною від сільськогосподарських кооперативів організаційно-правовою формою сільськогосподарської кооперації і повинні, як правило, створюватися на тих же ж організаційних принципах, що і перші;

7. Сформульовано поняття сільськогосподарського кооперативу як юридичної особи, утвореної шляхом добровільного об'єднання громадян або/і юридичних осіб України, на основі членства і об'єднання пайових (земельних і майнових) внесків для ведення спільно на засадах підприємництва, шляхом особистої трудової участі або участі членів у господарських операціях кооперативу, сільськогосподарської діяльності, яка є основною, постійною, або для її обслуговування з метою задоволення їх матеріальних, соціальних, культурних та певних інших потреб.

8. Зроблено висновок про те, що сільськогосподарські кооперативи за завданнями та характером діяльності поділяються на типи: 1) виробничі кооперативи, діяльність яких безпосередньо пов'язана із землевикористанням і виробництвом продукції рослинництва і тваринництва і серед яких, залежно від виконуваних функцій, розрізняють виробничо-збутові та виробничо-переробні кооперативи; 2) обслуговуючі кооперативи, які за функціональним критерієм поділяються на такі види, як: переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні, а також кредитні та інші.

9. Обґрунтовується положення про недоцільність розмежування основних типів сільськогосподарського кооперативу за ознакою прибутковості, вказується на необхідність розглядати їх як єдину соціально-економічну структуру (за єдністю мети – задоволення матеріальних та певних інших потреб своїх членів).

10. Пропонується, враховуючи істотну специфіку правового становища різних типів сільськогосподарських кооперативів, прийняти Закони України „Про сільськогосподарські

виробничі кооперативи” та „Про сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи”, а також спеціальний Закон України „Про сільськогосподарські кредитні кооперативи”.

11. Зроблено висновок, що організація і діяльність сільськогосподарських кооперативів базується на традиційних основних кооперативних принципах, а також їм притаманні спеціальні принципи їх організації та діяльності, а саме: переважно сільськогосподарський характер діяльності; раціональне використання та охорона земель сільськогосподарського призначення; соціальний захист селян як членів сільськогосподарського кооперативу тощо.

12. Земельні відносини, які є базовими в сільськогосподарських кооперативах, повинні бути врегульовані новим Земельним кодексом України шляхом його істотного доповнення нормами про умови та порядок набуття сільськогосподарськими кооперативами земельних ділянок у власність, а також нормами про підстави, умови і процедуру повернення земельних паїв членам, які вибувають з кооперативу та у разі його ліквідації, а також інші випадки набуття і реалізації кооперативами права власності на земельні ділянки тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони дають можливість обґрунтувати нові концептуальні підходи до вирішення теоретичних проблем організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації; створюють теоретичну основу для вдосконалення кооперативного законодавства. Наукові розробки, рекомендації та висновки можуть бути використані у подальшому вдосконаленні законодавства України про сільськогосподарську кооперацію, у правозастосовчій практиці. Положення дисертації та публікації з проблеми дослідження можуть бути корисними при розробці навчальних посібників і методичних матеріалів, при проведенні лекцій з навчальних курсів аграрного та кооперативного права, науково-дослідній роботі, а також у практичній діяльності при створенні, функціонуванні та ліквідації сільськогосподарських кооперативів.

Апробація результатів дисертації. Окремі дисертаційні висновки були апробовані на всеукраїнських, регіональних наукових конференціях: на I Регіональній науковій конференції молодих науковців-юристів при Львівському національному університеті імені Івана Франка “Проблеми державотворення та законотворення в Україні” (м. Львів, 1998 р.), на IV-VIII Регіональних наукових конференціях “Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (Львів, 1998–2002 р.р.), які проводилися у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Публікації. Основні наукові положення дисертаційного дослідження відображені у шести публікаціях у збірниках наукових праць та наукових журналах, в тому числі 5 – у фахових виданнях;

Структура дисертації визначається значенням та змістом наукової проблеми і спрямована на досягнення поставлених завдань. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та

списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 201 сторінку, у тому числі список використаних літературних джерел на 16 сторінках (223 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** визначається актуальність та стан розробки теми дослідження, її зв'язок з навчальними планами, темами, об'єкт та предмет дослідження, його мета та задачі, основні результати дослідження, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, їх апробація.

Розділ перший „Загальнотеоретичні, історичні та законодавчі основи сільськогосподарської кооперації та її організаційно-правових форм” складається із чотирьох підрозділів та присвячений з'ясуванню правової природи сільськогосподарської кооперації, визначенню її організаційно-правових форм; історії розвитку сільськогосподарської кооперації на українських землях.

У **першому підрозділі „Поняття сільськогосподарської кооперації; її значення в умовах становлення ринкової економіки”** проведено аналіз різноманітних підходів до розуміння поняття „кооперація”. Він дозволяє стверджувати, що кооперація це, насамперед, певна діяльність осіб; саме такий підхід найбільш повно відповідає економічній сутності кооперації, відбиває процеси добровільності об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів. Разом з тим, ознаки (критерії) кооперативної діяльності є близькими до тих, які характеризують підприємницьку діяльність. Це дає підставу говорити про кооперацію як про специфічну підприємницьку діяльність (кооперативне підприємництво). В основі кооперативного підприємництва лежать соціально-економічні орієнтири. Це означає, що в кооперації визначальною є мета - задоволення матеріальних та певних інших потреб її членів, а отримання прибутку є одним з основних засобів досягнення цієї мети.

Авторська позиція про підприємницькі засади кооперативної діяльності послідовно обґрунтовується і стосовно сільськогосподарської кооперації.

У сучасний період в Україні йдеться переважно саме про кооперацію в сільському господарстві, а точніше про сільськогосподарську кооперацію. Поняття „сільськогосподарська кооперація”, будучи спеціальним, містить у собі загальні ознаки поняття „кооперація” і в той же час відображає її аграрну специфіку. А саме: а) сфера діяльності – у сільськогосподарському виробництві або в суміжних (до- і після виробничій) сферах; б) особливий суб'єктний склад – громадяни або/і юридичні особи України, як правило, сільськогосподарські товаровиробники.

У **другому підрозділі „Розвиток української сільськогосподарської кооперації: історичний аспект”** аналізуються історико-правові передумови розвитку української сільськогосподарської кооперації, з'ясовуються її історичні організаційно-правові форми, особливості правового становища сільськогосподарських кооперативів і їхніх об'єднань у конкретно історичних умовах.

Дисертантом виділяються наступні етапи розвитку сільськогосподарської кооперації на українських землях:

- 1) період зародження сільськогосподарської кооперації (поч. 1870-х– кінець 1890-х років);
- 2) період поширення сільськогосподарської кооперації; поява кооперативних спілок (кінець 1890-х років – 1917-1918 р.р.);
- 3) період найбільшого розвитку, а згодом – занепаду і знищення сільськогосподарської кооперації (1917-1918 – поч. 1930-х років);
- 4) розвиток сільськогосподарської кооперації на західноукраїнських землях між двома світовими війнами;
- 5) період примусової колективізації і існування фактично одержавлених колгоспів (початок 1930-х – кінець 1980-х років);
- 6) період відродження сільськогосподарської кооперації, пов'язаний із прийняттям Закону СРСР “Про кооперацію в СРСР”, яким було започатковано можливість створення, крім колгоспів, інших видів сільськогосподарських кооперативів;
- 7) сучасний період розвитку сільськогосподарської кооперації, зумовлений проведенням земельної та аграрної реформ в Україні та прийняттям спеціального Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”.

У третьому підрозділі „**Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації: поняття, особливості**” розглянуто комплекс проблем, пов'язаних із з'ясуванням поняття „організаційно-правова форма сільськогосподарської кооперації”.

Враховуючи філософське тлумачення поняття „форма”, яке традиційно розглядається у поєднанні із категорією „зміст”, обґрунтовується висновок про те, що для з'ясування сутності поняття „організаційно-правова форма сільськогосподарської кооперації” необхідно дослідити обов'язкові елементи, які визначають зміст цього поняття. При цьому з'ясовуються обов'язкові елементи, які визначають зміст поняття „організаційно-правова форма підприємництва”. Умовно ці елементи можна поділити на організаційні, майнові та інші. До першого виду елементів відносяться: 1) визначений законом порядок створення, діяльності, реорганізації і ліквідації суб'єкта підприємництва; 2) кількість і склад осіб, які безпосередньо об'єднуються для здійснення підприємницької діяльності тощо.

Серед майнових елементів необхідно виділити наступні: 1) походження та правовий режим майна, а особливо земель та інших ресурсів, які залучені для здійснення підприємницької діяльності; 2) види та межі відповідальності за зобов'язаннями тощо.

До інших елементів необхідно віднести такі: 1) мета і основні завдання здійснення підприємницької діяльності; 2) зміст, основні напрямки діяльності, відповідальність засновників (учасників); 3) сфера (галузь) здійснення підприємницької діяльності.

У зв'язку з цим пропонується наступне визначення поняття: „організаційно-правова форма підприємництва – це передбачений законом спосіб внутрішньої організації корпоративних відносин (майнових, організаційно-управлінських та інших), а також певною мірою зовнішнього прояву зв'язків”.

Кооперативна підприємницька діяльність характеризується значними особливостями, що обумовлює її спеціальне правове регулювання. Кооперативне підприємництво, переслідуючи мету отримання прибутку, що є критерієм виміру корисності будь-якої господарської діяльності, водночас має власні цілі, - задоволення матеріальних та певних інших потреб і інтересів своїх членів, - що в кінцевому рахунку визначають внутрішню структуру, характер управління і праці; розподіл доходів та інші особливості конкретної її організаційно-правової форми. Отже, визначальними елементами організаційно-правової форми кооперації є наявність подвійної мети: а) головної - кооперативної – задоволення матеріальних та певних інших потреб та інтересів осіб, які об'єднують свою діяльність і б) підприємницької (отримання прибутку, хоча це швидше результат діяльності, засіб досягнення мети).

Таким чином, серед елементів організаційно-правової форми кооперації найістотнішим є кінцева мета її здійснення, яка істотно впливає на специфіку кооперативних відносин (земельних, трудових, майнових, організаційно-управлінських та інших). Разом з тим, усі відносини осіб, які об'єднують свою діяльність, базуються на членстві. Членство організаційно зв'язує осіб і цим теж накладає відбиток на земельні, майнові, трудові, інші відносини суб'єктів кооперування.

Відповідно, та з урахуванням аграрної специфіки, запропоновано визначення поняття організаційно-правової форми сільськогосподарської кооперації: „організаційно-правова форма сільськогосподарської кооперації - це передбачений законом спосіб внутрішньої організації членських кооперативних відносин (земельних, трудових, майнових, організаційно-управлінських та інших) та певною мірою зовнішній прояв зв'язків, які зумовлені метою задоволення матеріальних та певних інших потреб осіб, які об'єднують свою діяльність, у сфері сільськогосподарського виробництва або його обслуговування, а також з метою координації діяльності суб'єктів кооперування для захисту їх інтересів і більш повного здійснення їх завдань”.

На підставі практики, що склалася історично, чинного законодавства України, зокрема Закону України „Про сільськогосподарську кооперацію”, робиться висновок про те, що основними організаційно-правовими формами сільськогосподарської кооперації в Україні є сільськогосподарські кооперативи та об'єднання сільськогосподарських кооперативів (кооперативні об'єднання). Сільськогосподарські виробничий і обслуговуючий кооперативи є відповідно типами сільськогосподарського кооперативу і, в свою чергу, поділяються на конкретні види.

Четвертий підрозділ присвячений загальній характеристиці сучасного законодавства України про сільськогосподарську кооперацію.

Центральне місце у системі кооперативного законодавства займає спеціальне законодавство про сільськогосподарську кооперацію, серцевиною якого є Закон України „Про сільськогосподарську кооперацію”, який є кодифікованим, комплексним нормативно-правовим актом вищої юридичної сили у сфері регулювання аграрних кооперативних відносин і присвячений визначенню правового становища сільськогосподарських кооперативів та їх об’єднань.

Другий розділ „Основні сучасні організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні” складається з трьох підрозділів.

У першому з них **„Поняття кооперативу, його основні ознаки”** досліджено різноманітні наукові підходи до розуміння поняття кооперативу, проведено аналіз поняття „кооператив”, яке закріплено у міжнародно-правових документах, законодавстві Союзу РСР та України.

Узагальнення практики правового регулювання становища кооперативів, дає підстави виділити наступні істотні юридичні ознаки кооперативу: 1) кооператив – є добровільним об’єднанням осіб, самостійним суб’єктом права – юридичною особою. Але при цьому його необхідно відмежовувати від інших об’єднань осіб, зокрема громадських організацій. Основною відмінною рисою між ними є те, що у громадських організаціях отриманий прибуток не може розподілятися між засновниками, членами організації, тоді як у кооперативі частина доходу розподіляється між членами пропорційно їх господарській, зокрема трудовій, участі у формуванні цього доходу; 2) членський характер об’єднання; 3) рівноправність членів; 4) пайовий характер майна і обмеження виплат часток доходів на пай; 5) розподіл прибутків відбувається незалежно від пайових внесків, які внесли члени кооперативу, а визначається наслідками праці та тих господарських операцій, які вони здійснили через кооператив; 6) основною метою діяльності кооперативу є переважно не здобуття прибутку на вкладений капітал, а збільшення доходів для покращення добробуту своїх членів, зменшення їх видатків на споживання; 7) обов’язкова участь членів у діяльності кооперативу (трудова участь у виробничих кооперативах, участь у господарських операціях – в обслуговуючих кооперативах); 8) досягнення мети кооперативу шляхом здійснення підприємницької діяльності.

Другий підрозділ „Сільськогосподарський кооператив – основна організаційно-правова форма сільськогосподарської кооперації” містить аналіз основних аграрно-спеціалізованих ознак сільськогосподарського кооперативу (далі СГК – Я. Г.-К.). При цьому з’ясовуються критерії сільськогосподарської діяльності, які є підставою для набуття СГК статусу сільськогосподарського товаровиробника. Під поняттям останнього необхідно розуміти фізичну або юридичну особу, які здійснюють виробництво продукції (з метою реалізації) в обсязі, що перевищує 50 відсотків від загального обсягу продукції, яка нею виробляється. Крім того, дисертантка обґрунтовує необхідність широкого трактування поняття „сільськогосподарська діяльність”, яке повинно

охоплювати діяльність сільськогосподарських організацій, їх об'єднань і громадян, пов'язану із виробництвом продовольства. Ця діяльність також повинна бути основною та постійною. На підставі цього сформульовано поняття сільськогосподарського кооперативу як юридичної особи, утвореної шляхом добровільного об'єднання громадян або/і юридичних осіб України, на основі членства і об'єднання пайових (земельних і майнових) внесків для ведення спільно на засадах підприємництва, шляхом особистої трудової участі або участі членів у господарських операціях кооперативу, сільськогосподарської діяльності, яка є основною, постійною, або для її обслуговування з метою задоволення їх матеріальних, соціальних, культурних та певних інших потреб.

У підрозділі третьому „Інші організаційно-правові форми сучасної сільськогосподарської кооперації” аналізується правовий статус кооперативних об'єднань, які є вторинними і похідними від СГК організаційно-правовими формами сільськогосподарської кооперації.

Основними відмінними рисами кооперативів і кооперативних об'єднань як самостійних організаційно-правових форм є наступні: 1) за суб'єктним складом – засновниками і членами кооперативу можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (при цьому стосовно виробничих кооперативів – лише фізичні особи – громадяни України); у той час як у кооперативних об'єднаннях лише юридичні особи (як правило, кооперативи); 2) за метою створення – основною метою діяльності кооперативів є задоволення матеріальних і певних інших потреб своїх членів, зокрема шляхом провадження підприємницької діяльності, і отримання прибутку та наступного його розподілу між членами кооперативу, а кооперативні об'єднання створюються переважно з метою координації їх діяльності та для представництва і захисту спільних економічних та інших інтересів кооперативів і їх членів.

Третій розділ „Правове становище окремих типів сільськогосподарських кооперативів” складається із трьох підрозділів.

У першому підрозділі „Спільне і особливе в правовому становищі різних типів сільськогосподарських кооперативів у сучасний період” з'ясовуються особливості членства у сільськогосподарських виробничих і обслуговуючих кооперативах; особливості у них майнових, земельних відносин, а також умови відповідальності за зобов'язаннями сільськогосподарських кооперативів; особливості управлінських відносин у кооперативах.

У другому підрозділі „Сільськогосподарські виробничі кооперативи: поняття, види, особливості правового статусу” проаналізовано особливості правового статусу сільськогосподарського виробничого кооперативу (далі СГВК – Я. Г.-К.) як одного із типів СГК. Під ним, на думку автора, необхідно розуміти юридичну особу, утворену шляхом об'єднання громадян України, для спільного виробництва на засадах підприємництва сільськогосподарської продукції, при умові обов'язкової трудової участі членів кооперативу у його

виробничо–господарській діяльності, з метою задоволення матеріальних та певних інших потреб членів кооперативу”.

Обґрунтовується висновок про необхідність в Україні законодавчої класифікації СГВК, діяльність яких безпосередньо пов’язана із сільськогосподарським землекористанням і виробництвом продукції рослинництва та тваринництва за функціональною ознакою на виробничо-збутові та виробничо-переробні кооперативи. На практиці селяни можуть об’єднуватися у просте сільськогосподарське товариство як договірну форму кооперування їх зусиль.

У **третьому підрозділі „Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: значення, поняття, види”** наголошується, що СГК і їх тип - обслуговуючі кооперативи - це особлива організаційно-правова форма підприємницької кооперативної діяльності. На думку автора, можна сформулювати наступне поняття „сільськогосподарський обслуговуючий кооператив” (далі СГОК - Я.Г.-К.): „сільськогосподарський обслуговуючий кооператив” – це юридична особа, утворена шляхом добровільного об’єднання фізичних і/або юридичних осіб (сільськогосподарських товаровиробників) для обслуговування господарств членів кооперативу шляхом здійснення господарської, у тому числі підприємницької, діяльності з метою задоволення матеріальних та певних інших потреб членів кооперативу при умові їх обов’язкової участі в господарській діяльності кооперативу.

Залежно від виду діяльності СГОК поділяються на такі види: переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші. Проте в Законі України “Про сільськогосподарську кооперацію” нічого не говориться про можливість створення кредитних кооперативів, хоча така і не виключається, оскільки перелік видів СГОК не є вичерпаним у Законі. Тому обґрунтовується необхідність прийняття Закону України „Про сільськогосподарські кредитні кооперативи” з урахуванням того, що існує принципова різниця між кредитними кооперативами і кредитними спілками, діяльність яких базується на нормах Закону України „Про кредитні спілки” від 20 грудня 2001 р. як за суб’єктивним складом, так і за економічною природою кредиту, який надається ними своїм членам. За своїм правовим статусом кредитні спілки дуже наближені до кас взаємодопомоги, а тому, видається, їх можна розглядати як найпростішу форму кооперування фізичних осіб.

У **Висновках** викладено найбільш важливі наукові та практичні результати теоретичного аналізу організаційно-правових форм сільськогосподарської кооперації; пропонується нове наукове вирішення проблеми, що виявляється у розкритті сутності сільськогосподарської кооперації, бачення її конкретних організаційно-правових форм. Автор показує взаємодію результатів дослідження із сформульованими розв’язаннями окремих проблем сільськогосподарської кооперації, правового статусу сільськогосподарських кооперативів, аргументуючи новизну та актуальність дисертації.

Практичне використання результатів дослідження дисертант пов'язує із викладанням курсу лекцій з аграрного і кооперативного права та розвитком аграрного кооперативного законодавства України за умов переходу до ринкових засад використання земель сільськогосподарського призначення.

Автором формулюються пропозиції щодо вдосконалення законодавства про сільськогосподарську кооперацію, які мають на меті усунути прогалини у Законі України „Про сільськогосподарську кооперацію”, Земельному кодексі України тощо. Сформульовані пропозиції можуть бути враховані при розробці і прийнятті Верховною Радою України Закону України „Про кооперацію”, інших нормативно-правових актів з питань кооперації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Гаєцька Я. Організаційно-правові форми кооперативного руху в Україні // Вісник Львівського університету. Серія: юридична. Випуск 34. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. - 1999. – С.27–32.

Гаєцька-Колотило Я. Деякі питання земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 91: Правознавство. – Чернівці: Рута. - 2000. – С. 86–88.

Гаєцька-Колотило Я. Про конституційні засади сільськогосподарської кооперації в Україні // Вісник Львівського університету. Серія: юридична. Випуск 36. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. - 2001. – С. 428-431.

Гаєцька Я. Проблеми законодавчої регламентації охорони ґрунтів у сільськогосподарських кооперативах // Вісник Львівського університету. Серія: географічна. Випуск 25. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. - 1999. – С. 103-104.

Гаєцька-Колотило Я.З. Про поняття сільськогосподарського кооперативу // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 91: Правознавство. – Чернівці: Рута. - 2002. – С. 51-54.

Гаєцька-Колотило Я.З. Про поняття сільськогосподарської кооперації // Вісник Львівського університету. Серія: юридична. Випуск 37. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2002. – С. 387-393.

Гаєцька-Колотило Я.З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсове право. – Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України. – Київ, 2003.

У дисертації на основі аналізу наукової літератури, національного законодавства, законодавства інших країн, практики функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні і за кордоном, досліджуються правові проблеми сільськогосподарської кооперації, її організаційно-правових форм та дається визначення понять „сільськогосподарська кооперація”, „організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації”, „сільськогосподарський кооператив”, „сільськогосподарський виробничий кооператив”, „сільськогосподарський обслуговуючий кооператив” тощо. Обґрунтовується висновок про те, що сільськогосподарський кооператив і кооперативне об'єднання є основними організаційно-правовими формами сучасної сільськогосподарської кооперації в Україні, а сільськогосподарські виробничі і обслуговуючі кооперативи є типами сільськогосподарського кооперативу і, в свою чергу, поділяються на окремі види.

Сформульовано конкретні рекомендації, спрямовані на вдосконалення законодавства і практики стосовно сільськогосподарської кооперації, правового статусу її конкретних організаційно-правових форм.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарський кооператив, кооперативне об'єднання, сільськогосподарський виробничий кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

Гаецкая-Колотило Я.З. Организационно-правовые формы сельскохозяйственной кооперации в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсовое право. – Институт государства и права имени В.М. Корецкого Национальной академии наук Украины. – Киев, 2003.

Диссертация посвящена исследованию современных организационно-правовых форм сельскохозяйственной кооперации в Украине. При этом рассматриваются разные подходы к понятию кооперации. Обосновывается мнение о том, что кооперация это, прежде всего, определенная деятельность лиц; ибо такой подход наиболее полно отвечает экономической сути кооперации. При этом, критерии кооперативной деятельности очень близки к тем, которые характеризуют предпринимательскую деятельность, что дает основания говорить о кооперации как о специфической предпринимательской деятельности, но в основе которой лежат социальные ориентиры.

Авторская позиция о предпринимательских основаниях кооперативной деятельности последовательно аргументируется и по отношению к сельскохозяйственной кооперации. В

частности под ней автор понимает совместную предпринимательскую деятельность на добровольных началах, которая основывается на взаимопомощи и взаимовыгоде, граждан и/или юридических лиц Украины, которые, как правило, имеют статус сельскохозяйственных производителей, в сфере сельскохозяйственного производства и в смежных (до- и послепроизводственной) сферах деятельности с целью удовлетворения их материальных, а также социальных, культурных и некоторых других потребностей и защиты их интересов.

В диссертации сделан вывод, который базируется на историческом опыте, современном законодательстве Украины, в том числе Законе Украины “О сельскохозяйственной кооперации”, о том, что основными организационно-правовыми формами сельскохозяйственной кооперации в Украине выступают сельскохозяйственные кооперативы и объединения сельскохозяйственных кооперативов (кооперативные объединения).

В работе проанализировано кооперативное законодательство Украины; характеризуется его структура посредством выделения его трех составных частей: общее, отраслевое и специальное законодательство.

Анализируются главные признаки кооператива. При этом отмечается нецелесообразность рассматривать кооперативы в контексте понятия общественных организаций, поскольку это различные социально-экономические явления.

Определяется понятие сельскохозяйственного кооператива как юридического лица, образованного посредством добровольного объединения граждан и/или юридических лиц Украины, на основе членства и объединения паевых (земельных и имущественных) взносов, для осуществления совместно на принципах предпринимательства, посредством собственного трудового участия или участия в хозяйственных операциях кооператива, сельскохозяйственной деятельности, которая является основной, постоянной, или для обслуживания ее потребностей с целью удовлетворения материальных, социальных, культурных и некоторых других потребностей членов кооператива.

Анализируется правовой статус кооперативных объединений, которые, по мнению автора, есть вторичными и производными от сельскохозяйственных кооперативов организационно-правовыми формами сельскохозяйственной кооперации.

Показано общее и особенное в правовом положении различных типов сельскохозяйственных кооперативов, в частности, особенности членства, особенности у них земельных, имущественных, управленческих отношений, условия ответственности по обязательствам сельскохозяйственных кооперативов.

Большое внимание уделено анализу правового статуса сельскохозяйственных производственных и обслуживающих кооперативов, их классификации.

В выводах сформулированы предложения по совершенствованию кооперативного законодательства и практики функционирования сельскохозяйственных кооперативов.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, организационно-правовые формы сельскохозяйственной кооперации, сельскохозяйственный кооператив, кооперативное объединение, сельскохозяйственный производственный кооператив, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив.

Haetska-Kolotylo Y.Z. Organizational-legal form of agricultural cooperation in Ukraine. – Typescript.

The thesis for obtaining an academic degree of science of law candidate in speciality 12.00.06 – land law; the agrarian law; environmental law; natural resources law. - Institute of the State and Law named by V.M. Koretsky, under the National Academy of Sciences of Ukraine. - Kiev, 2003.

In the dissertation, on the basis of the analysis of the scientific literature, the national legislation, the legislation of other countries, practice functioning of agricultural co-operatives in Ukraine and abroad, are investigated legal problems of agricultural cooperation, its organizational-legal forms and is defined concepts "agricultural cooperation", "organizational-legal forms of agricultural cooperation", "agricultural cooperative society", "agricultural production co-operative", "agricultural serving cooperative society" and other. The conclusion that the agricultural co-operative and cooperative association is the basic organizational-legal forms of modern agricultural cooperation in Ukraine is proved, and agricultural industrial and serving cooperative societies are types of agricultural co-operative and, in turn, share on separate kinds.

The concrete recommendations directed on improvement of the legislation and practice concerning agricultural cooperation, legal status of its concrete organizational-legal forms are formulated.

Key words: agricultural cooperation, the organizational-legal form of agricultural cooperation, agricultural co-operative, cooperative association, agricultural production co-operative, agricultural serving cooperative society.